

Obnova Staronové synagogy v letech 1997–1999

ARNO PAŘÍK

Poslední celková obnova Staronové synagogy se uskutečnila v rámci postupné rekonstrukce historických objektů pražské židovské obce od podzimu 1997 a byla dokončena v březnu 1999. Hlavním důvodem obnovy Staronové synagogy byla vysoká vlhkost silných opukových zdí, která byla v posledních letech zesílena vysokou návštěvností tohoto objektu. Již od roku 1992 byla prováděna měření vlhkosti ovzduší a stěn interiéru, jejichž výsledky daleko překračovaly přípustné normy. Zvýšená vlhkost se negativně projevila zejména degradací povrchu opukových kamenických prvků – kordonové římsy, konzol, hlavic a svatostánku, které patří k nejcenějším součástem výzdoby synagogy. Proto byla již v roce 1992 provedena základní konzervace povrchu opukového článkoví. V roce 1993 dokončili Martin Ebel a Pavel Vlček stavebně historický průzkum a v roce 1994 byla zpracována projektová dokumentace pro celkovou rekonstrukci objektu.

Projekt předpokládal, že s pomocí nového systému vytápění a účinné vzduchotechniky se budou v objektu – i při proměnných klimatických a návštěvních podmínkách – udržovat optimální atmosférické podmínky, které nedovolí další degradaci kamenické výzdoby a zařízení. Dalšími hlavními úkoly rekonstrukce bylo snížení vlhkosti v kamenných zdech, nezbytná oprava krovu, krytiny a vnějšího pláště, výměna zastaralého ústředního topení, instalace účinné ventilace a podlahového vytápění do hlavního sálu a přístavků, instalace nových elektrických rozvodů, obnova a propojení vnějších vzduchových kanálů, přímé napojení dešťových svodů na přípojku kanalizace, zavedení přívodu vody do objektu a v neposlední řadě také nezbytná restaurace cenných uměleckořemeslných součástí zařízení a inventáře synagogy.

Technické požadavky rekonstrukce byly realizovány následujícím způsobem. Po obvodu hlavního sálu byly až do hloubky jednoho metru vyhloubeny a vyzděny kanály (60x30 cm), do nichž byla uložena elektroinstalace, vzduchotechnika a rozvody ústředního podlahového topení, které mají svá vyústění pod lavicemi po obvodu hlavního sálu. Kanály byly překryty betonovými prefabrikáty a tak vznikla pod novou podlahou souvislá vzduchová dutina o síle 15 cm, napojená na vnější obvodové vzduchové kanály, která umožní samovolné odvětrávání základů stavby. Teprve na tuto vrstvu bylo na izolační polyesterové desky položeno podlahové topení, rozdělené do devíti obvodů a napojené na tři samostatné rozvody. Stejná skladba podlaží – vzduchová dutina, izolační vrstvy a teplovodní topení – je instalována také v prostorách předsíně a přístavků. Silné asfaltové izolační vrstvy na kamenných zdech interiérů z předchozích oprav byly osekány až do výšky cca 3 m a na jejich místě byly použity sanační omítky, které umožní odpařování vlhkosti ze zdiva. Stabilní vlhkost a teplota vnitřního prostoru jsou automaticky monitorovány čidly a regulovány počítačem, atmosféra neustále cirkuluje za pomoci nuceného odvětrávání ne-

využitými otvory pro lustry v klenbách hlavního sálu. Všechna uvedená opatření by měla optimalizovat vlhkostní a teplotní podmínky uvnitř synagogy (60 % relativní vlhkosti, 18 °C), a tím pomoci jejímu dlouhodobému uchování. Přes počáteční potíže ve správném nastavení celého systému se podařilo tyto požadavky v zásadě splnit.

Na rekonstrukci Staronové synagogy, která byla dosud finančně nejnáročnějším projektem pražské židovské obce, se podíleli desítky restaurátorů, techniků a odborníků příslušných profesí. Projekt rekonstrukce zpracoval ing. arch. Tomáš Šantavý, stavební práce na rekonstrukci interiéru provedla IVOSSA z Rožnova pod Radhoštěm, restauraci kamenických prvků interiéru i exteriéru provedli Tomáš Rafl a Jiří Novotný, restaurace historické korouhve pražské židovské obce se uskutečnila v Restaurátorských ateliérech. Investorský dohled nad vedením stavby prováděl ing. Jaroslav Poskočil a ing. Daniel Kosta z a.s. Matana, památkový dohled měli arch. O. Ševců a ing. J. Stöckl z tehdejšího Státního ústavu památkové péče a zástupci Židovského muzea v Praze. Celkové náklady na rekonstrukci činily 19,8 milionu Kč včetně příspěvku Ministerstva kultury ČR a Magistrátu hl. města Prahy ve výši 4 miliony Kč.

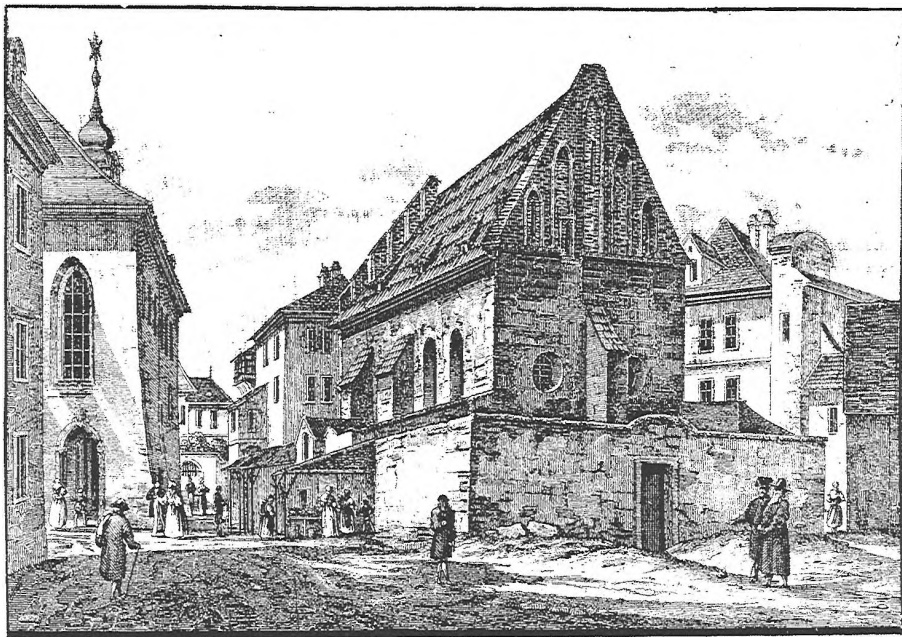
Protože rekonstrukce této nejstarší a nejvýznamnější památky židovské Prahy přinesla řadu nových poznatků, přinášíme stručnou zprávu o jejím průběhu. Překvapivým a potěšitelným zjištěním bylo, že celá stavba je dochována v daleko lepším stavu, než jsme se domnívali a než se zdálo vyplývat z dochovaných zpráv o starších opravách. Některými součástmi stavby – pokud došlo k upřesnění nebo změně názorů – se zde zabýváme podrobněji, mnohé však zůstaly zcela opomenuty (datace jednotlivých částí stavby, článkoví a žebra, omítky a zdivo) nebo jsou jenom zmíněny (styl a motivy výzdoby článkoví a tympanonů), nejde tedy systematické vyličení stavebního vývoje ani celkovou analýzu stavby, které by měly být předmětem jiné studie. Podobně také srovnání s dalšími středověkými synagogami uvádíme pouze v jednotlivých souvislostech, není ale zvláštním předmětem této zprávy.

1. Stavební historie

Staronová synagoga je dnes nejstarší dochovanou ukázkou typu dvoulodní středověké synagogy. Nejstaršími příklady této dispozice byly románská synagoga ve Wormsu z let 1174–1175 (zbořena 9. listopadu 1938) a raně gotická synagoga v Řezně z počátku 13. století, která byla zbořena u příležitosti vyhnání Židů 21. února 1519. Podobnou dispozici měla i stará synagoga ve Vídni, která byla zbořena při vypovězení Židů v roce 1420. Příbuznou dvoulodní dispozici má i pozdně gotická Stará synagoga v Krakově z počátku 15. století, zbudovaná údajně pražskými exulanty podle vzoru Staronové synagogy. Dvoulodní prostor se až do 12. století nikde v Evropě nevyskytuje, teprve od tohoto století se s ním setkáváme častěji zejména v užitkových prostorech klášterních a světských staveb, jako sakrální dispozice se však uplatnil až ve druhé polovině 14. století pro kostely žebra-vých řádů.

Dvoulodní dispozicí se synagoga tedy odlišovala od soudobých sakrálních staveb, zároveň však tato dispozice nejlépe vyhovovala uspořádání vnitřního prostoru pro potřeby synagogálního kultu. Dva pilíře uprostřed vymezují přirozeně místo pro vyvýšené řečnické (bima, almemor) a síňový prostor umožňuje lepší slyšitelnost předčítaného textu (který je hlavním předmětem bohoslužby) i rozmístění sedadel po obvodu celé místnosti. Snad k volbě této dispozice došlo také pod vlivem bohoslužebných shromáždění, konaných ve

starší době v dvoulodních síních soukromých románských domů (Vilímková). Toto centrální uspořádání synagogálního prostoru se projevilo již u některých antických synagog a bylo dodržováno v oblasti sefardských i aškenázských židovských obcí v podstatě až do poloviny 19. století. Teprve tehdy bylo z důvodu potřeby zvýšení počtu sedadel a pod vlivem reformy synagogálního kultu centrální řečniště přesouváno k východní stěně a namísto sedadel po obvodu místnosti byly zřizovány lavice v řadách za sebou, podobně jako je tomu v křesťanských kostelech.

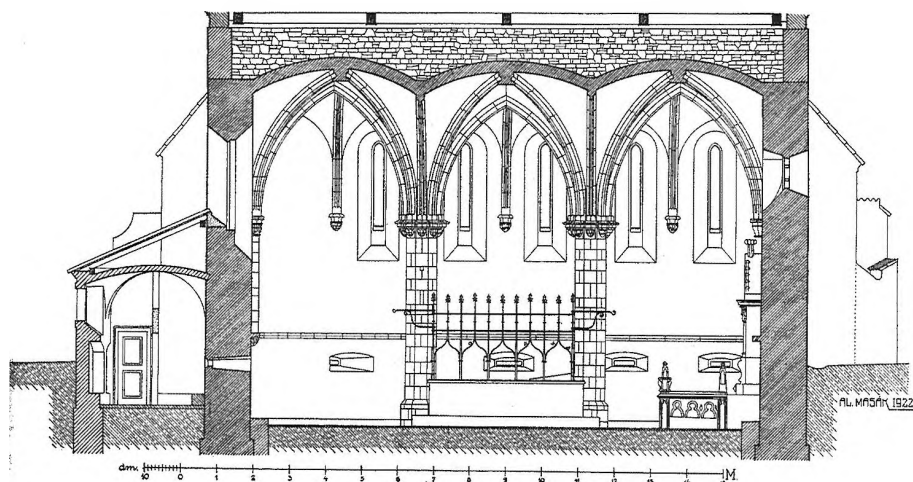

Obr. 1: Staronová synagoga z jihovýchodu, rytina, K. Würbs, 1836.

Staronová synagoga je zevně jednoduchá, obdélná stavba s vysokou sedlovou střechou, se dvěma opěráky na podélných a jedním uprostřed užších stěn. Stěny jsou proražené úzkými hrotitými okny bez kružeb a se širokým zkoseným ostěním, které bylo po většinu 19. století odhaleno a kupodivu teprve během Mockerovy obnovy zakryto omítkou. Budovu uzavírají na obou koncích vysoké pozdně gotické cihlové štíty – západní štít je členěn osmi vpadlými poli a po obvodu zdoben cimbuřím, východní je členěn pěti slepými arkádami, které pocházejí zřejmě z konce 14. nebo počátku 15. století.

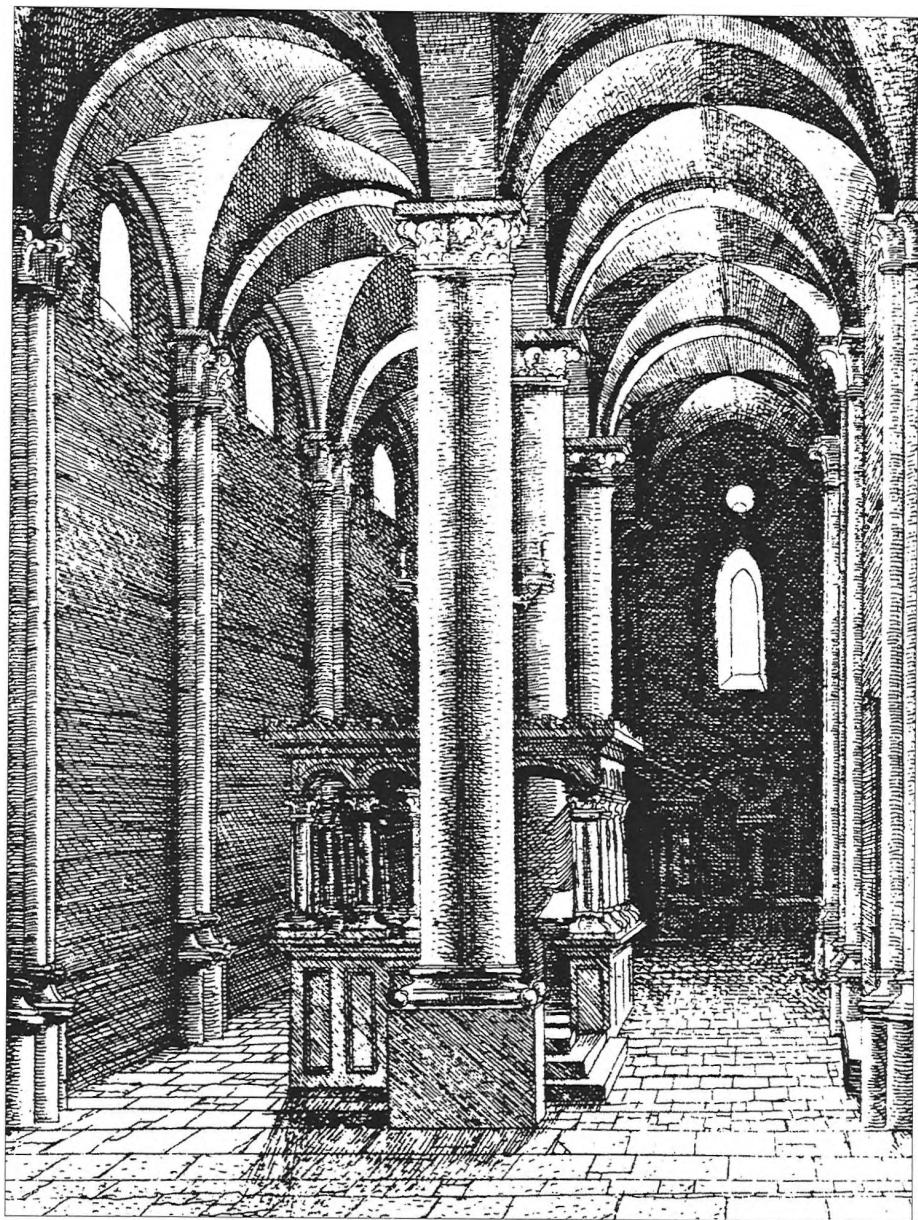
Hlavní budovu obepínají ze všech stran nízké přístavky, které slouží jako předsíní synagogy (na jihu) a prostory ženských lodí (na západě, severu, původně i na SV). Jak ukázal archeologický a stavební průzkum v listopadu a prosinci 1998, byly přístavky Staronové synagogy budovány postupně. Jak se většina autorů shoduje, nedlouho po dokončení budovy vlastní synagogy byla nejprve přistavěna jižní předsíní synagogy (šíroká 4 m),

kteřá byla ukončena s lící západní zdi synagogy. Jižní přístěnek byl původně nejspíše plochostropý, brzy byl však sklenut lomenou valenou klenbou na dva nepravidelně vedené zkosené meziklenné pasy, které se opírají na severní straně o opěráky synagogy. Původní vstup mohl vést z východu, kde byl znovu otevřen, nebo byl na místě dnešního mužského (druhého jižního) vchodu ze západu, mohly zde ale být jako dnes i vstupy dva. Že hlavní mužský vstup existoval již v nejstarší fázi naznačuje úzké vysoké okénko se silným pískovcovým ostěním, které se objevilo po odstranění omítky v jižní stěně před síně východně vedle dnešního schodiště. Okénko mělo zřetelně bezpečnostní funkci, sloužilo ke kontrole osob, žádajících o vstup do synagogy. Vzhledem ke značnému navýšení terénu v dnešní Červené ulici se okénko ocitlo v úrovni ulice, což bylo z hlediska dnešních provozních požadavků shledáno jako nevhodné a okénko bylo opět zazděno. Východní vstup mohl existovat současně, protože se však během Mockerovy obnovy tato stěna zřítla a byla celkově přezděna, je dnes obtížné usuzovat na původní řešení. Západní vstup po jižní straně (vedle hlavního vstupu) byl zřízen teprve tehdy, když byla jižní předsíň prodloužena k západu a stala se tak vstupní předsíň rovněž pro ženy, směřujících do západní ženské lože. V západním čele jižní předsíně bývalo podle Langweilova modelu kruhové okno, které bylo Mockerem změněno na hrotité, a posléze zcela odstraněno (Münzerová). Předsíň byla vždy součástí synagogálních staveb (viz. Regensburg, Vídeň, Krakov, Pinkasova syn.) a vždy sloužila různým účelům (modlitbám, výuce, jednání, odpočinku). Byla nezbytnou součástí synagogy jak z hlediska praktického, tak nejspíše i ideového, totiž jako připomínka předsíně Jeruzalémského chrámu.

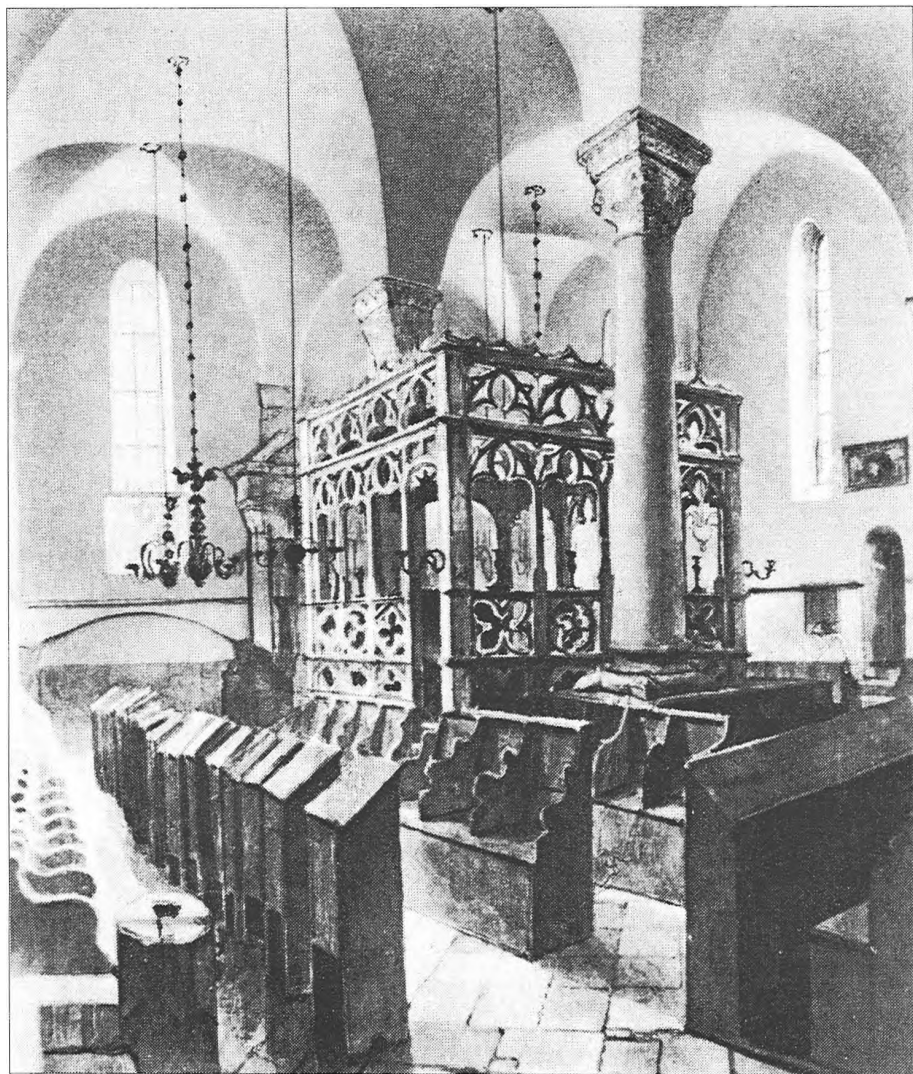

Obr. 2: Podélný řez Staronovou synagogou, A. Masák, 1922.

Současně s jižní předsíň nebo o nedlouho později byl postaven přístavek podél západní zdi synagogy, který zřejmě od počátku sloužil jako prostor pro ženy, které odtud dvěma úzkými, dodatečně proraženými otvory mohly sledovat bohoslužbu (především jí naslouchat). Také

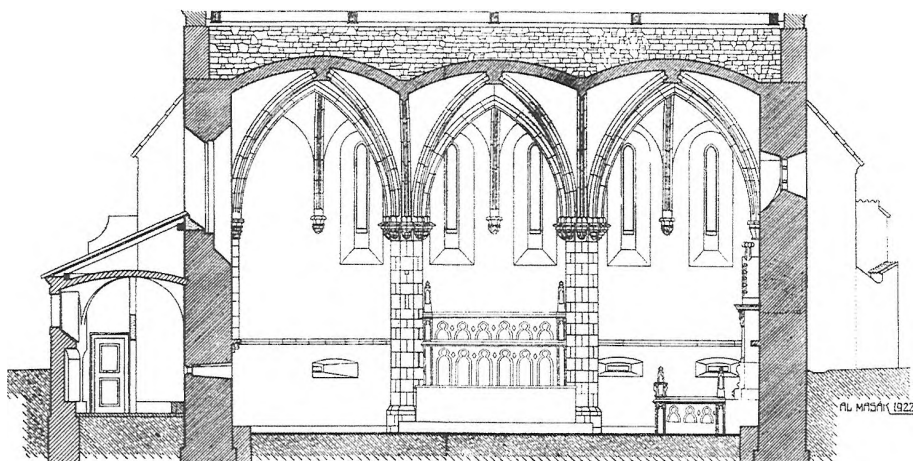
Obr. 3: Bima (almemor) s kamennými arkádami v románské synagoze v Řezně (cca 1215), A. Altdorfer, 1519.

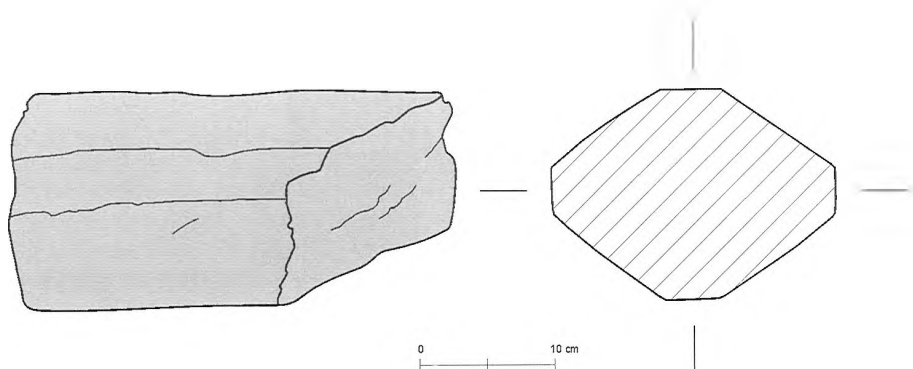
Obr. 4: Gotická bima s kamennými kružbami v synagoze ve Wormsu, H. Hoffmann, kol. 1840.

západní přístavek byl podle všeho původně ukončen s lícemi jižní a severní zdi synagogy, což dodnes dokládá silná zeď s nízkým gotickým portálem na jižní straně přístavku a nalezené základy příčné zdi na severní straně. Přístěnek byl zřejmě původně plochostropý (jak dokládá rovné ukončení jižní příčné zdi), sklenut byl nejspíše teprve v 16. století křížovou hřebínkovou klenbou. Zjištěné skutečnosti podporuje stavební rozbor – jižní ani západní přístavek nejsou v žádné části provázány se zdivem synagogy. Také složení jejich

zdíva a kvalita provedení je zcela odlišná od vysoce profesionální kamenické práce na samotné budově synagogy. Postupný vznik různých přístavků je ostatně doložen při synagogálních stavbách ještě dlouho do novověku, kdy obvykle pouze hlavní budova byla prováděna s pomocí profesionálního stavitele a stavební dílny, zatímco předsíň a zvláště galerie pro ženy byly obvykle vestavovány nebo rozšiřovány dodatečně místními zedníky. Dokladů tohoto řešení je dostatek také u nás, např. Pinkasova a Maiselova synagoga v Praze, Velká synagoga v Boskovicích, Zadní synagoga v Třebíči, synagoga v Rychnově nad Kněžnou apod.

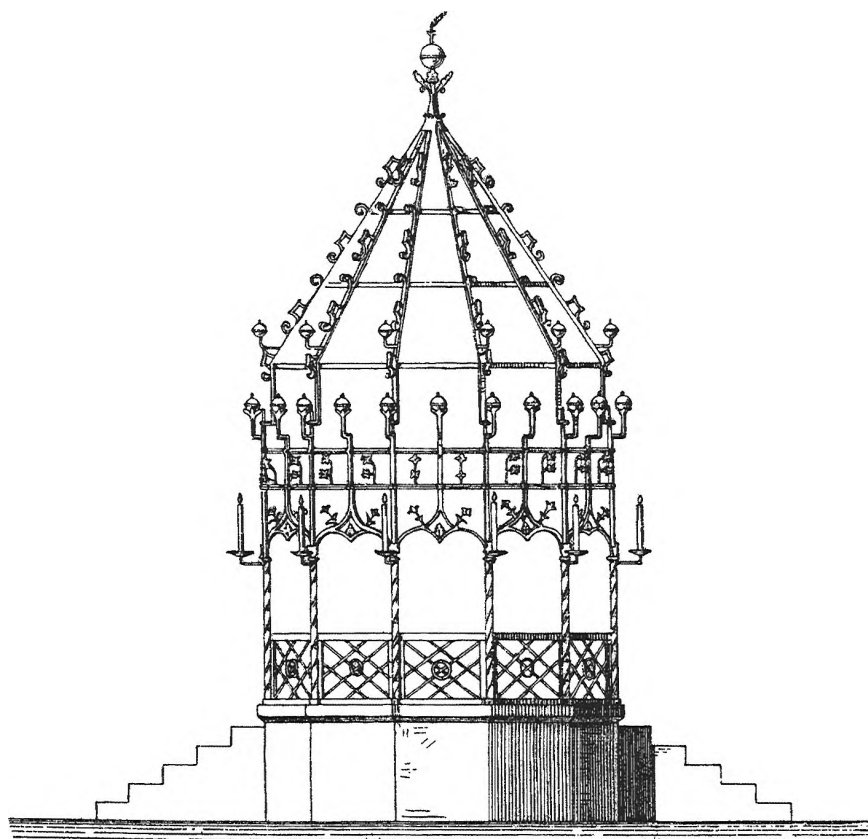

Obr. 5: Rekonstrukce bimy s kamennými kružbami ve Staronové synagoze v Praze (1270), kreslila Matoušová.

Obr. 6: Průřez okosených gotických sloupků nalezených pod podlahou bimy (21x16,5 cm), 1998.

Pouze vznik severní ženské lodi (široké necelé 3 m) je přesně datován do let 1731/32 hebrejskou nápisovou deskou, osazenou zevně na západní čelní stěně severního přístavku, čemuž zcela odpovídá také slohové provedení – valená klenba s lunetou, půlkruhová okna a atiková římsa. Také zde je prostor pro ženy spojen s hlavním sálem synagogy pouze čtyřmi úzkými, zkosenými otvory ve stěnách. Vedle svého hlavního účelu je dnes tento prostor využíván také pro ranní všednodenní bohoslužby, příp. ke studiu a výuce. Od přesahu severní ženské lodi na východě až k opěrnému pilíři východní stěny sahá nejmladší přístavek nejspíše z konce 18. století, který tvořil jakousi předsíň vstupu do ženského oddělení na protilehlé straně synagogy.

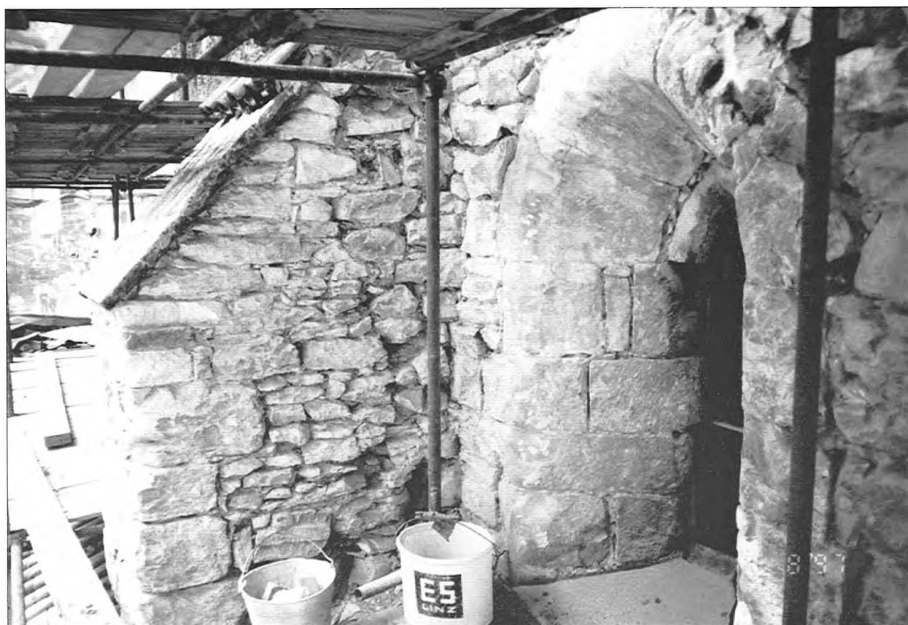
Obr. 7: Bima (almemor) s kovanou mříží ve Staré synagoze v Krakově (cca 1494/1570), kreslil Essenstein, 1915.

Vnitřní prostor Staronové synagogy je zaklenut šesti poli pětidílné žebrové klenby na dva mohutné osmiboké pilíře, připomínající dva sloupy v průčelí Jeruzalémského chrámu (po-

dobně jako ve Wormsu). Užití pětídílné klenby namísto obvyklejší křížové bývá vysvětlováno snahou vyhnout se znamení kříže, které zvláště od první křížové výpravy vzbuzovalo u Židů pochopitelný odpor. Tento názor ovšem není doložen, ve skutečnosti je takové doslovné čtení architektonických symbolů obvykle záležitostí pozdější doby. V mnohém směru příbuzná a jen o málo mladší synagoga v Miltenbergu má sice také pětídílnou klenbu, ale to je asi jediný případ; řada jiných gotických synagog křížovou klenbu bez problému užívala (Worms, Řezno, Krakov). Patrně důležitější byla skutečnost, že užití pětídílné klenby umožňovalo přirozené rozmístění vždy dvou úzkých hrotilých oken do jednoho klenebního pole. Pouze tak bylo možné umístit do synagogy 12 úzkých oken, jejichž počet jednoznačně odkazuje k dvanácti biblickým kmenům Izraele. Protože okna hrají v synagogálním kultu důležitou roli, jak je zdůrazněno již v Talmudu, měl svůj význam jejich počet i umístění. Po pěti oknech najdeme v obou podélných stěnách synagogy (šesté okno v posledním klenebním poli v západní části – na místě vstupu do synagogy – chybí), poslední dvě v západní příčné stěně. Dvě kruhová okna na východní stěně do tohoto počtu zahrnuta nejsou, což vedlo mnohé badatele k názoru, že jsou pozdějšího původu (Münzerová, Vilímková). Okna na východní stěně však mají z hlediska kultu jiný význam a funkci, symbolismus dvou se váže k deskám Zákona i cherubům na víku schránky úmluvy (kaporet). Okulus je mimo to přirozenou součástí románské stejně jako raně gotické architektury, najdeme jej na východní stěně synagogy ve Špýru, stejně jako později v Miltenberku nebo Rufachu (Krautheimer, Krinsky).

Dosud jednoduše profilované článkové je na 54 konzolách, hlavicích přípor a svornících klenby ožívováno reliéfní výzdobou nejrůznějších rostlinných motivů, mezi nimiž převládá listoví vinné révy, břečťanu a dubových listů. Kamenická výzdoba synagogy je dílem několika kameníků s různou zkušeností a školením. Umělecky nejpokročilejší je výzdoba většiny svorníků a tympanonu svatostánku s motivy listoví a hroznů vinné révy. Profilace a kamenická výzdoba tympanonu vstupního portálu z jižní předsíně je prvkem nejpokročilejším, který se od ostatní výzdoby synagogy odlišuje již známkami poklasického citění (Menzel, Libal, Kuthan), přesto je podle všech známek původní součástí stavby. Opakovaně zjištěným těsným vztahem této plastické výzdoby k dalším raně gotickým stavbám v Čechách, především rané jihočeské cistercké huti (Vyšší Brod, Zlatá Koruna), případně k tvorbě kolínské huti, je vznik Staronové synagogy datován do přelomu třetí a čtvrté čtvrtiny 13. století, tedy do doby kolem roku 1275 (Menzel), nelze však vyloučit ani původ poněkud starší (Kuthan).

Díky svému solitérnímu postavení a důkladné konstrukci zůstala Staronová synagoga uchráněna požárů i jiného vážnějšího poškození a dochovala se dodnes v téměř v původním stavu. Nejstarší známou obnovu synagogy připomíná chronogram letopočtu 1618, uvedený v obou nápisích na jižní a severní stěně v západní části dvoulodí. Další oprava proběhla údajně v roce 1863. Podrobněji jsme informováni teprve o dalších významnějších opravách synagogy. Při celkové rekonstrukci, provedené arch. Josefem Mockerem v letech 1880–83 byl vztýčen nový krov, obnoveny vnější omítky, opraven západní a zcela přezděn východní cihlový štít, západní průčelí jižní předsíně bylo opatřeno novým hrotilým oknem a cihlovým štítem a byly doplněny části poškozeného článkoví v interiéru. Další obnova vnějších a částečně vnitřních omítek proběhla za rekonstrukce v letech 1921–27, kdy byly očištěny žebra a ostatní prvky článkoví (včetně zbytků červené polychromie na štuky) a omítky od mladších nánosů, odkryty raně barokní nápisy na stěnách a ostění oken, rozebrán svatostánek a nalezeny fragmenty jeho pozdně gotické úpravy. Tehdy byla pro-

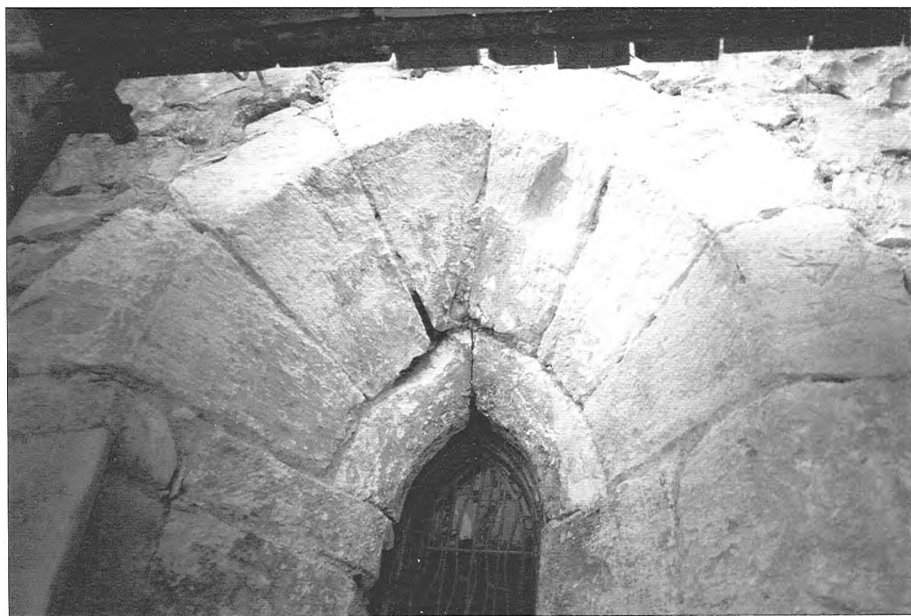

Obr. 8: Odhalené zdivo opěráku a ostění okna v jižní stěně Staronové synagogy (A. Pařík, 1998).

vedena nová rekonstrukce stupňů ke svatostánku a doplněny chybějící nebo příliš poškozené části, obnoveno bylo rovněž malé horní okénko ve východní stěně. Všechna okna dostala nové dubové rámy, vyměněny byly také všechny krovy pultových střech nad přístavky, nově byl přezděn východní štít jižní předsíně, do něhož byl zasazen fragment původního gotického portálu. Doplněny byly také dva segmenty klenebních žeber. Aby se zamezilo pronikání vlhkosti do zdiva byly tehdy vnější i vnitřní stěny synagogy a zčásti i přístavků pokryty silnou vrstvou asfaltu. V roce 1924 bylo do synagogy zavedeno ústřední topení. Další obnova stavby proběhla v roce 1967, kdy byly po severním obvodu synagogy zřízeny odvětrávací kanály a vnější plášť zpevněn cementovými omítkami. Tehdy byl také obnoven krov přístavků, osazeny nové rámy oken a v hlavní lodi barevné vitráže. Z této doby pocházela také nevhodná pásková dlažba a úpravy renesančních detailů na svatostánku. Všechny tyto opravy usilovaly za pomoci dostupných technologií odstranit vlhkost vztlínající v kamenných zdech synagogy (silných 130–140 cm). Asfaltové izolační nátěry a neprodyšné cementové omítky však problém nevyřešily, vlhkost uvnitř zdí zůstala a vztlínala až nad kordonovou římsu, do výše 3–4 metrů. Náprava těchto okolností byla také jedním z nejdůležitějších úkolů poslední obnovy synagogy.

2. Obnova exteriéru

V první fázi rekonstrukce na podzim 1997 byl obnoven částečně zazděný starý vstup do jižní předsíně synagogy z východu z Pařížské ulice, doplněny dochované fragmenty gotického ostění, rozšířen a upraven nástupní prostor před vchodem. Zprovoznění tohoto vstupu (sloužícího zejména k odchodu ze synagogy) by mělo odlehčit návalu návštěvníků v Červené uličce a usnadnit prohlídku synagogy více skupinám najednou. Byl také obnoven vnější vzduchový kanál podél východního průčelí a jižní stěny předsíně. Další fáze rekonstrukce exteriéru Staronové synagogy probíhala od jara do července 1998. V jejím průběhu byla přeložena a doplněna prejzová krytina na vysoké sedlové střeše synagogy (přístavky dostaly novou prejzovou krytinu), byly vyměněny části tesařské konstrukce krovu, pocházejícího z Mockerovy obnovy v letech 1880–1883, a částečně byl nově vyspárován západní cihlový štít, pocházející nejspíše již z konce 14. století. Byly osazeny nové měděné okapové svody, uchycené podél střechy na kovaných podpěrách, které byly napojeny přímo na sběrnou jímku kanalizace před JZ nárožím při chodníku Maiselovy ulice. Byl vyčištěn a prohlouben stávající vnější vzduchový kanál podél severní a západní stěny a propojen se vzduchovým kanálem na východní a jižní straně. Zároveň byly skrze obvodové zdi severního přístavku provrtány šikmé průduchy, spojující kanál s plánovanou vzduchovou vrstvou pod podlahou synagogy, která by měla účinně odvětrávat celé základy stavby. Pro zvýšení tahu bylo odvětrání celého systému napojeno na svislé potrubí, vložené do odkrytého průduchu starého komínu ve východním průčelí synagogy.

Obr. 9: Ostění hrotitého okna v severní stěně Staronové synagogy (A. Pařík, 1998).

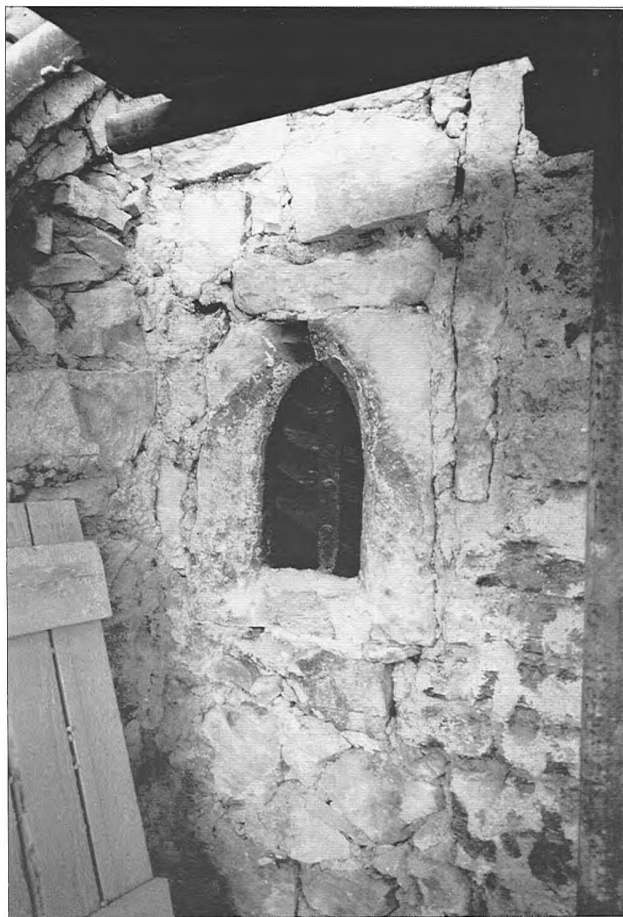
Nejzajímavější součástí obnovy exteriéru bylo odstranění cementových omítek a očištění vnějšího zdiva hlavní budovy synagogy i všech přístavků, které přineslo mnohá překvapení. Především bylo odkryto téměř nepoškozené původní opukové zdivo na těle stavby, zpevněné masivním kvádrovým zdivem na nárožích synagogy i opěrných pilířů. Opěrné pilíře na východní, jižní a západní straně jsou nepochybně původní a jsou provázány se zdivem synagogy, zatímco pilíře na straně severní mají smíšené zdivo, jsou v horní části doplněny cihlami a volně přizděny k tělu synagogy. Byly tedy postaveny až dodatečně nebo poškozeny a doplněny při stavbě severního přístavku. Zešíkmené zakončení opěrných pilířů bylo původně kryto plochými, nepravidelně přitesanými opukovými deskami, které však zůstaly dochovány (a byly obnoveny) pouze na opěráku uprostřed východní zdi. Později byly všechny opěráky kryty cihlami, které zůstaly většinou zachovány pod pozdější prežovou krytinou. Ta byla odstraněna a původní cihlové kryty obnoveny, což přispívá k čistějšímu stylovému výrazu exteriéru stavby.

Obr. 10: Ostění kruhového okna ve východní stěně Staronové synagogy (A. Pařík, 1998).

Největším překvapením po sejmutí starých omítek na těle stavby byla velmi dobře dochovaná opuková ostění úzkých hrotitých oken synagogy, která byla až dosud zakryta omítkou z obnovy v letech 1921–27. Na kamenech ostění je dosud velmi zřetelně patrné opracování gotickými zubáky, na některých kamenech se objevily i původní kamenické značky. Neobvyklý způsob zaklenutí 12 úzkých oken vloženým segmentem s hrotitým obloukem svědčí ještě o raně gotické tradici kamenické práce. Ostění tří západních oken na již-

ní straně synagogy jsou začervenalá a zčernalá stopami prudkého požáru, při němž patrně shořela střecha a krov jižní předsíně. Protože se tato okna nacházejí přímo nad vstupy do předsíně synagogy není vyloučeno, že jsou svědectvím násilného vniknutí do synagogy za pogromu roku 1389. O pozdějších poškozeních synagogy nemáme totiž žádné zprávy, teprve při požáru roku 1754 byla synagoga znovu částečně poškozena.

Obr. 11: Ostění a mříž malého okénka na východní stěně Staronové synagogy (A. Pařík, 1998).

Patrně nejzávažnějším objevem bylo odkrytí tesaných opukových ostění obou kruhových oken na východní stěně, která byla dosud mnohými badateli považována za pozdější vestavbu z 16.–17. století (Münzerová, Vilímková). Objevila se zde dokonale přitesaná a sesazená opuková ostění, která podle názoru zúčastněných památkářů a restaurátorů jsou nepochybně soudobá s úzkými gotickými okny a původní stavbou synagogy. Tomu odpovídá také jejich umístění do středu čela kleneb ve východní části synagogy, zevnitř v téměř čtvercových záklencích, ukončených segmentem. Jejich vnitřní strana však nebyla

odkryta a ani sondy nebyly pro špatnou přístupnost provedeny, s největší pravděpodobností byla však přitesána až v pozdější době. O kružbách kruhových oken (původně považovaných za cihlové) se ve zprávě z roku 1923 uvádí, že jde o kružby opukové z jednoho kusu kamene, které byly tehdy očištěny a ponechány bez omítky. Kružby oken se tvarem svých rozet poněkud liší – u jižního 6 trojlístů kolem kruhového středu vytváří obraz šestcípé hvězdy, u severního 6 polovičních čtyřlístů; vytváří poněkud odlišný šestidílný hvězdčovitý ornament. Starší ikonografie v podstatě tvary těchto kružeb potvrzuje, i když není zcela jednoznačná. Hellich zakresluje v obou oknech jednoduché šestidílné kružby stejného tvaru, Kandler v jižním šest čtyřlístů, zřetelné fotografie pocházejí až z doby po Mockerově opravě. Kružby nebylo možné při opravě podrobněji prohlédnout, údajně jsou však novotvarem z umělého kamene nebo dokonce betonu.

Poněkud výše severně při opěráku ve východní stěně je umístěno malé okénko s dvakrát zalomenou světelnou šachtou, ústící nad svatostánkem. Ačkoli je zcela jasně zachyceno na kresbě Hellichově, bylo zřejmě při Mockerově obnově zazděno a znovu odkryto až při rekonstrukci v roce 1922. Původně bylo považováno za větrací, protože niky svatostánku mají někdy také vnější odvětrání (jedno z opatření, jak udržovat stabilní klima ve schránce, aby nedošlo k vlhnutí pergamentu). Protože zalamovaná šachta pod okénkem neústí do schránky ale do místnosti přímo nad svatostánkem, sloužilo okénko nepochybně jako ukazatel prvních paprsků vycházejícího slunce. To hraje svoji úlohu v liturgii raní bohoslužby. Dnes je ovšem Staronová synagoga zastíněna okolními činžáky, kdysi však v temném interiéru synagogy znamenal první paprsek slunce velmi působivý efekt. Na vnější straně bylo odhaleno ostění okénka ze dvou přitesaných kamenů s velmi archaickou mřížkou, které jsou rovněž s největší pravděpodobností původní součástí stavby. Všechna výjimečně dobře dochovaná opuková ostění oken byla očištěna, konzervována několikanásobným nátěrem vápennou vodou a podle souhlasného rozhodnutí památkářů ponechána zčásti odkryta (omítka byla zatažena k ostění), čímž exteriér synagogy jistě získal na zajímavosti a původním gotickém výrazu. Naopak nebyla odkryta ještě výraznější kvádrová nároží synagogy a opěráků, která jsou nepochybně původní a dobře dochovaná a na starších vyobrazeních synagogy z doby před Mockerovou obnovou vesměs dobře patrná.

Neprodyšné betonové omítky vnějšího pláště byly nahrazeny sanačními omítkami, které umožní vysychání vlhkého zdiva. Povrchové zpracování ve hmotě přibarvených omítek bylo provedeno ručně bez použití šablon a filcování, což rovněž podporuje živější výraz exteriéru stavby. Zde je třeba připomenout, že úzká gotická okna jsou na všech třech stranách zakryta téměř z poloviny zvýšenými pultovými střechami předsíně a přístavků, takže se jejich tvar uplatňuje zejména z vnějšího pohledu pouze omezeně. Stávající úprava pultových střech přístavků pochází patrně ze starší doby (je doložena i na Langweilově modelu) a byla zachována i při obnově všech krovů nad přístavky ve 20. letech, protože jejich snížení zvyšuje nebezpečí zatékání. Střechy na přístavcích mohly být ovšem v minulosti řešeny i jiným způsobem, který se však zatím nepodařilo zcela uspokojivě rekonstruovat.

3. Obnova interiéru

Podlahy a dlažba

Obnova interiéru synagogy byla zahájena po Vysokých svátcích v polovině října 1998. Nejprve byla provedena celková fotografická dokumentace interiéru a pak byly postupně odstrojeny jednotlivé části zařízení: z aronu byly vyjmuty svitky Tóry a uloženy na rabinátu na Židovské radnici, byla sejmuta opona, vzácná barokní kapora (1706) a věčné světlo nad svatostánkem, k restauraci byly předány pulty a lavice, historický praporec pražské židovské obce (1716), všech 27 mosazných a bronzových synagogálních lustrů (17.–19. století), 10 tepaných a bohatým rostlinným dekorem zdobených nástěnných odrazovek, jahrzeitové lavicové svícny z parapetů svatostánku a další součásti mobiliáře a inventáře.

Obr. 12: Pohled do klenby dvoulodí Staronové synagogy směrem k JV (J. Kovanic, 1998).

Hned na počátku prací při odstraňování novodobých dlažeb v předsíni a přístavcích synagogy došlo k nečekanému překvapení. V hloubce cca 25 cm pod novodobou keramickou dlažbou jižní předsíně se objevila nepochybně zcela původní dlažba z opukových dlaždic v nepravidelně širokých pásích, nejlépe zachovaná ve střední a západní části předsíně. Některé desky byly silně prošlapané a téměř všechny popraskané, takže se všechny při vyjmutí rozpadly na více kusů. Proto byla alespoň malá část po stranách schodiště hlavního vstupu ponechána v původním lůžku a později konzervována. Po dokončení archeo-

logického průzkumu a stavebních prací byla alespoň v západní části jižní předsíně z dochovaných fragmentů původní dlažba částečně obnovena. Větší část této rekonstrukce ale příliš neodpovídá původnímu vzhledu dlažby, která byla daleko souvislejší a místy sesazená jen s úzkými spárami.

Také v přístavcích ženských lodí byla ca 12 cm pod novou krytinou nalezena původní keramická dlažba: ve starším západním přístavku pouze fragmentálně dochované čtvercové dlaždice 20x20 cm, v severním barokním přístavku (1731/32) však velmi dobře zachovaná souvislá zádlažba ze silných osmibokých dlaždic o průměru 33 cm v maltovém loži na vrstvě spálených uhlíků a popela (naznačující snad, že zde dříve stával přístavek dřevěný). Také tato původní dlažba byla ve střední části přístavku zčásti zachována, většinou však byla nahrazena ručně vyrobenými dlaždicemi stejného tvaru a kvality, která pak byla použita i v západním přístavku.

V hlavním sále synagogy byly starší vrstvy podlahové krytiny narušeny nejvíce, dochovaly se pouze okrajové části původní dlažby asi 15 cm pod úroveň stávající podlahy u paty obou středních pilířů v čelech bimy a po straně severního parapetu svatostánku. S ohledem na zjištěné skutečnosti byl projekt upraven a výška podlah snížena ve všech prostorách na zjištěnou původní úroveň. Charakteru nalezené původní dlažby byla přizpůsobena velikostí i opracováním povrchu také nová opuková dlažba v předsíni a hlavním sále. Desky nepravidelné délky 30-80 cm, dvojité pískované a se sraženými hranami, byly položeny v příčných pruzích 30 až 40 cm širokých. Hrubá opuková dlažba získala brzy novou patinu a přirozeným způsobem se spojuje s celkem stavby, která je provedena téměř výlučně ze stejného materiálu.

Hlavním překvapením bylo zjištění, že terén pod starou dlažbou předsíně a severního přístavku je téměř neporušen jinými stavebními zásahy. Zejména v jižní předsíni se na odkrytém profilu objevila úzká vrstva stavebního materiálu z doby výstavby synagogy, hlouběji vrstvy říčních valounků, užívaných snad ke zpevnění povrchu komunikace. Starší archeologické vrstvy s jámy a otvory po dřevěných kůlech naznačují existenci jakési starší podélné stavby na místě jižní předsíně patrně již koncem 12. století. V nejmladším horizontu předcházejícím stavbu synagogy byly nalezeny nepravidelné spálené plochy, které mohou souviset se zánikem starší dřevěné stavby. Intenzivní průzkum provedli pracovníci archeologického oddělení Pražského památkového ústavu od 9. listopadu do 4. prosince 1998. Z hlediska stavebního odkryl archeologický výzkum především rozšířené zděné základy mohutných zdí synagogy, na obou západních a SV nároží zpevněné základovými opěráky (přibližně ve velikosti opěrných pilířů), staticky kotvící budovu synagogy. Byly odhaleny rovněž základy příčných zdí, uzavírajících kdysi jižní předsíň s lící západního průčelí a západní přístavek s lící jižní a severní zdi synagogy. Nejdůležitějším zjištěním je však skutečnost, že zbytky příčných zdí uzavírajících jižní předsíň a západní přístavek při JZ nároží synagogy byly v základech provázány a vznikly tedy s největší pravděpodobností v jedné stavební fázi (Dragoun). Tato zjištění jsou důležitými novými fakty při úvahách o stavebním vývoji a původní funkci přístavků synagogy.

Jak byla v minulosti zvyšována úroveň podlahy v předsíni a synagoze, byly zvyšovány také zděné lavice podél stěn předsíně i hlavního sálu. Po snížení později dozděné vrstvy se zvláště v předsíni objevily velmi dobře dochované a dlouhým používáním ohlazené silné opukové desky, kryjící horní část lavic. Kamenné lavice v hlavním sálu byly v minulosti mnohokrát přezdívány a opravovány a původní zdivo se zde zachovalo jen v zá-

Obr. 13: Schody ke svatostánku při východní stěně Staronové synagogy (J. Kovanic, 1998).

Obr. 14: Bima (almemor) ve Staronové synagoze s fragmentem původní podlahy (J. Kovanic, 1998).

kladech. Hlavní prostor synagogy byl mimo základy bimy a aronu ha-kodeš vyplněn pozdějším zásypem a archeologický průzkum by zde nejspíš nepřinesl žádná nová zjištění. Hlavním výsledkem průzkumu z památkového hlediska bylo především snížení podlah ve všech prostorách na původní úroveň a tím rehabilitace původních proporcí celé stavby (ve vstupní předsíni o 25 cm, v hlavním sálu o 15, v severním a západním přístavku o 12 cm), včetně zachování menších částí původní podlahové krytiny. Druhým výsledkem průzkumu bylo upřesnění původních typů podlahové krytiny a jejich obnova.

Také v interiéru hlavního sálu došlo k dalším objevům, které obohacují naše znalosti o historii Staronové synagogy. Při odstranění omítek v dolní části hlavního sálu se objevily na všech čtyřech stěnách hluboké obdélné, téměř čtvercové výklenky (cca 40x40x50 cm), vyložené kamennými deskami a rámované ostěním se zárubní a otvory pro ukotvení úchytlů dřevěných dvířek. Výklenků je celkem 10, po třech na podélných a po dvou na příčných stěnách synagogy. Jsou umístěny přibližně ve výšce 110 cm od podlahy a jsou nepochybně soudobé se stavbou synagogy. Sloužily pro úschovu modlitebních knih, plášťů (talitů) a dalších potřeb pro stále návštěvníky synagogy a jsou jedním z mála autentických svědectví o provozu synagogy již v nejstarších dobách její existence. I když jsou dnes výklenky zčásti zakryty opěradly lavic a nemohou být proto užívány k původnímu účelu, jejich kamenná ostění byla odkryta a konzervována. Podobně byla odkryta také kamenná ostění později proražených obdélných otvorů ze západního a severního ženského přístavku do hlavního sálu, dosud zakrytá omítkou. Odkryta byla rovněž část ostění na vnitřní straně vstupního portálu do hlavního sálu synagogy s kamennou gotickou pokladničkou a čtyřhranným otvorem v zárubni, sloužícím nejspíše pro zasunutí závorý vstupních dveří a bezpečné uzavření prostoru synagogy v případě nebezpečí.

Svatostánek (aron ha-kodeš)

Rekonstrukce horní části svatostánku byla provedena při obnově synagogy ve dvacátých letech. Při jeho rozebírání byl zjištěn gotický tympanon s reliéfní výzdobou a nalezeny fragmenty starší výzdoby (patrně pozdně gotické), zazděné pod schránkou na Tóru. Bylo zjištěno, že svatostánek je značně poškozený a ke zdi přidržovaný železnými sponami, k čemuž údajně došlo při vkládání nové železné schránky na Tóru při Mockerově obnově. Edikula rámuje schránku na Tóru se skládá z dvojice opukových polosloupů v dolní části lemovaných akantem, s motivy vinné révy spirálovitě se pnoucí po dřiku a hlavicemi ukončenými korunou, které pocházejí z doby okolo roku 1590 (polosloupy mají věrně analogie na nejstarších pražských synagogálních oponách). Původní římsa pod tympanonem byla ve 20. letech osekána a na její místo vložena nová pískovcová deska (fotodokumentaci prováděl Státní fotoměřický ústav a Štencův atelier). Silné poškození kamenické výzdoby svatostánku snad souvisí s tím, že vedle něj byla umístěna do roku 1922 a znovu v letech 1945–67 kamna (Heitlinger). Vzhledem k náročnosti takového úkolu nebylo záměrem současné obnovy se zabývat průzkumem svatostánku, pouze vnější opukové části byly nově ošetřeny a zbaveny solí.

Zde však naše pozornost nepatří především samotnému svatostánku, ale přístupovému schodišti k němu, které ve 20. letech neprošlo patrně výraznější obnovou a bylo částečně obnoveno teprve během opravy synagogy v letech 1942–43, kdy zde byla připravována jedna z uzavřených expozic tzv. Ústředního židovského muzea. Znovu a důkladněji bylo

Obr. 14: Stupně ke svatostánku ve Staronové synagoze před obnovou (ŽMP 1942).

schodiště obnovené během oprav v roce 1967. Zajímají nás zejména oba raně gotické parapety se třemi kružbami ve tvaru trojlistu (176x101x19 cm), ukončené nárožními sloupky a římsou. Tři gotické arkády na silně okosených sloupcích jsou dnes dochovány již pouze na jižní straně (s novými nárožními sloupky), zatímco na severní je původní již pouze jedna (zato oba sloupky jsou původní). Podle zprávy z 20. let byla na arkádách zjištěna polychromie a jednotlivé části parapetu vzbuzovaly dojem násilného rozmetání. Ačkoli oba parapety patří k nejvíce poškozeným částem zařízení, přece byly pietně uchovávány na důležitém místě vedle svatostánku, ačkoli stejnému účelu by lépe posloužila tradiční zděná předprseň. Parapety totiž nejsou vůbec ukotveny ve východní zdi, od níž je dělí mezera téměř 90 cm, ani neslouží jako podpěra schodiště. V roce 1967 proběhla zá-

sadnější obnova schodiště i obou parapetů, při níž byly vyměněny poškozené stupně schodiště a části parapetů s gotickými kružbami tak, že některé více poškozené části byly nahrazeny nově vytesanými kopiemi (označenými písmenem K). Podle tehdejšího názoru byla jejich konstrukce mimo původních gotických kružeb sestavena z různých fragmentů, které byly původně částí většího celku, snad sem přenesených z jiné stavby (což ovšem neodpovídá tradičním zvyklostem).

Z řady příkladů dochovaného nebo archeologicky zjištěného tradičního řešení spodních částí svatostánku máme dosti jasnou představu o tom, jak stupně s postranními parapety a *amudem* (pultem pro předčítače) původně vypadaly. Tomu však jejich dnešní rekonstrukce příliš neodpovídá. Při současné obnově se nezasahovalo do základů aronu, nerozebíralo se nové schodiště ani se nevyjímala ze zdi schránka svatostánku. Na všech těchto místech by však bylo možné očekávat další nálezy fragmentů profilovaných článků, které by mohly osvětlit původní dispozici svatostánku stejně jako původní podobu a využití dochovaných gotických arkád. Třeba připomenout, že ve stejných místech pod svatostánkem byly při obnově Pinkasovy synagogy v letech 1950-54 nalezeny četné osekávané fragmenty pozdně gotického svatostánku z roku 1535 (Volavková).

Bima (almemor)

Bima je nejdůležitější součástí vnitřního uspořádání prostoru synagogy, což platí ve zvýšené míře o gotickém dvoulodí, kde je celá její stavba zdůrazněna zasazením mezi oba osmiboké pilíře. Bima ve Staronové synagoze je zřejmě poslední dochovanou středověkou bimou vůbec; v souvislosti s modernizací kultu a potřebou zvýšení kapacity starých synagog byly koncem 19. století středové bimy vesměs rušeny, aby udělaly místo pro lavice v řadách za sebou. Při nedávné rekonstrukci byly nejprve odstrojeny dřevěné lavice okolo bimy, které ji jinak téměř zcela zakrývají. Objevila se její mohutná kamenná stavba, která dosahuje rozměrů 4x2,5x1,6 m. Po vnějším obvodu má zachované starší kamenné lavice, s jakými jsme se setkali již v předsíni. Stěny bimy byly omítnuty nízkou vrstvou štuku zevně i uvnitř včetně plně vyzděného opukového *šulchanu* (pult pro předčítání Tóry). Štuk byl opatrně sejmut a pod ním se objevilo převážně kvádrové zdivo stěn bimy s četnými vysprávkami z druhotně použitých kamenických prvků. Uvnitř bimy se kopalo pouze do nevelké hloubky, našla se keramická dlaždice a drobné fragmenty profilovaného článkoví. Nakonec byla bima omítnuta zevnitř ale ponechána neomítnutá z vnější strany, kde je z největší části kryta lavicemi.

Ve stěnách a základech bimy bylo zjištěno několik fragmentů poškozeného článkoví synagogy, část římsy a fragmenty okosených gotických sloupků (cca 20x16 cm). Dlouho jsme pro tyto sloupky nenacházeli v synagoze žádné uplatnění, teprve později jsme si všimli, že jejich profil je identický se sloupky gotických kružeb parapetů po stranách schodiště ke svatostánku, které mohly na více místech doplňovat. Na rozdíl od silně degradovaných kružeb parapetů se fragmenty sloupků zazděné v bimě nebo pod její podlahou dochovaly ve velmi dobrém stavu, dokonce se stopami polychromie. Protože však jejich využití jako parapetů je v našem případě zcela zřejmě druhotné, obrátili jsme pozornost k bimě, která byla v Řeznu i ve Wormsu vybavena parapety s románskými resp. gotickými arkádami. Obě tyto původní konstrukce byly ovšem zničeny. Řezenská románská bima byla zachycena těsně před zbořením synagogy roku 1519 na leptu Albrechta Altdorfera a několik fragmentů se našlo i při nedávných archeologických výzkumech. V případě Wormsu byla původně románská bima s pozdějšími arkádami ve tvaru gotic-

kých trojlistů zachycena hned na dvou kresbách nedlouho před jejím zbořením v roce 1843. Věrnější vyobrazení na litografii Abrahama Neue (1843) zachycuje arkády bimy na jednoduchém parapetu, pocházejícím nejspíše z doby její obnovy v roce 1620 resp. 1697 (Krautheimer). Heinrich Hoffmann nakreslil kamennou mříž bimy s gotickými kružbami i v dolní části parapetu, kde v té době již evidentně nebyly. Konstrukce wormské bimy stála v podstatě na čtvercovém půdorysu (4x4 arkády), výškově se dělila na čtyři pásy, z nichž dva spodní odpovídaly parapetu, nejširší průhledové střední části s arkádami, ukončenými římsou, a horní užšímu pásu s kružbami trojlistů. Ačkoli wormská bima prošla vícerymi opravami, její gotické arkády působí na uvedených dokumentech velmi přesvědčivě. O jejich původnosti nepochyboval ani Krautheimer, který ještě poznal některé fragmenty arkád bimy, jejichž původ klade do 14. století.

Obr. 15: Jižní parapet schodiště ke svatostánku ve Staronové synagoze (ŽMP 1942).

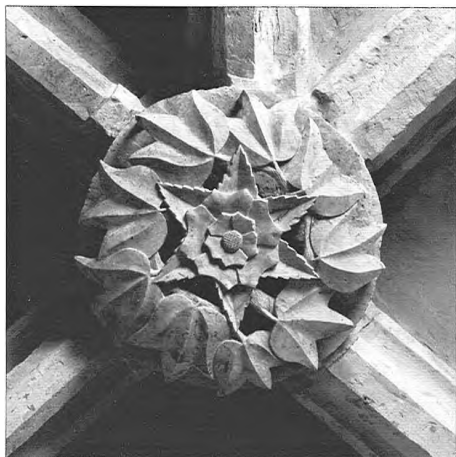
Uvedená vyobrazení gotických arkád s motivem trojlistu na konstrukci bimy ve Wormsu překvapivě korespondují s kružbami trojlistů parapetů svatostánku ve Staronové synagoze, které svojí profilací zcela odpovídají původní stavbě synagogy. Tyto skutečnosti spolu s novými nálezy nás vedly k úvaze o možné existenci podobné gotické bimy s arkádami zakončenými motivy trojlistů a široce zkosenými sloupky, umožňujícími širší průhled, také ve Staronové synagoze (jak se posléze zjistilo, tuto možnost naznačoval již Krautheimer v roce 1927). Tato první kamenná bima byla nejspíše při pogromu roku 1389 roz-

metána ale její fragmenty byly podle rabínské tradice uchovány v synagoze, zčásti použity při obnově zdí bimy, zčásti jako ozdobné parapety stupňů ke svatostánku. Zdá se, že členění původní opukové konstrukce napodobuje i pozdější pozdně gotická kovaná mříž bimy z konce 15. nebo počátku 16. století s arkádami ve tvaru oslího hřbetu v poměru 5 : 3. Také mříž je v původním provedení dochována pouze na jižní straně bimy (ze silných železných prutů cca 4x5 cm), zatímco na severní straně byla zřejmě po poškození nahrazena novou mříží ze slabšího profilu (2x2 cm). V příloze nabízíme kresbu, která navrhuje rekonstrukci gotické bimy s arkádami s motivy trojlistu na základě nejlépe dochované části jižního parapetu stupňů ke svatostánku a nálezů dalších fragmentů okosených sloupků ve Staronové synagoze. Původní bima sice nemusela být stejné velikosti jako ta dnešní, v zásadě však její délka odpovídá dvojnásobku šířky parapetů před svatostánkem. Zda se tato teorie o původní podobě raně gotické bimy v budoucnosti potvrdí, o tom mohou rozhodnout v první řadě případné další nálezy původního článkovitého ve Staronové synagoze, případně archeologické nálezy na místech dalších středověkých synagóg v Evropě.

4. Kamenická výzdoba synagogy

Zcela samostatnou kapitolu by si zasloužila kamenická výzdoba synagogy, kterou lze co do množství a rozmanitosti rostlinných motivů sotva srovnat s jinou stavbou konce 13. století v Čechách. Zahrnuje celkem 54 samostatných kamenických plastických prvků, konzoly pod klenebními žebry a kordonovou římsou, věnce konzol na osmibokých pilířích, hlavice přípor meziklenebních pasů, především však šest mohutných svorníků a dva tympanony s plastickou výzdobou. Dosud se předpokládalo, že velká část kamenické výzdoby synagogy byla doplněna v letech 1880–83 Mockerem, ve skutečnosti však byla ve větší míře doplněna pouze nejvíce poškozená spodní kordonová římsa a několik segmentů klenebních žeber. Téměř všechny ostatní prvky kamenické výzdoby jsou nepochybně původní. Všechny konzoly i přípory mají listové hlavice, výjimku tvoří pouze dvě hlavice na každém pilíři, které mají nápadně jednoduché římsové hlavice. Také ty se považovaly za dodatečný novotvar na místě starších poškozených hlavíc. Spíše je však pravděpodobné, že byly podle židovské tradice ponechány nedokončené na připomínku památky zbořeného Chrámu.

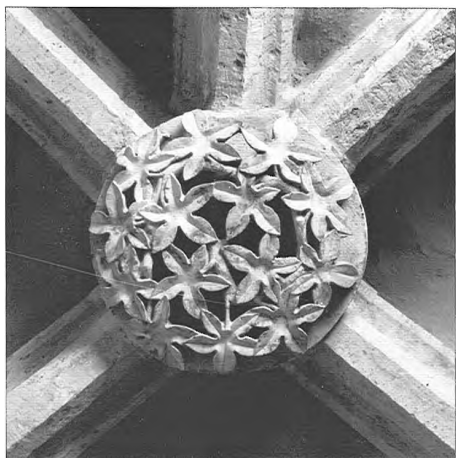
Stejně jako velkou rozmanitost rostlinných druhů lze ve výzdobě rozeznat i několikéré vrstvy kamenické práce. Mezi nejdokonalejší a také nejlépe dochované patří šest mohutných klenebních svorníků, na nichž vyrůstá naturalisticky věrně provedené listoví vinné révy, břečťanu a vrby ze spirálovitě stočených větví. Pouze JV svorník s motivem růže a zvonkových kalichů a SZ s motivem dubového listoví a žaludů jsou uspořádány více podle abstraktní symetrie. Patrně ze stejné ruky pochází přírodně neobyčejně věrná výzdoba tympanonu svatostánku s listovím a hrozny vinné révy. Naopak tympanon vstupního portálu z jižní předsíně nese dosti odlišnou abstraktní stylizaci stejného motivu s odlišnou profilací listoví, snad kompozičně podřízený několikéré symbolice číselného výkladu. Tento tympanon byl již v 19. století značně poškozen a několikrát byl opraven (jak lze soudit i podle Hellichovy rytiny), v rámci současné obnovy však zatím neprošel zásadní restaurací, takže není dostatečně jasné, které jeho části jsou původní.

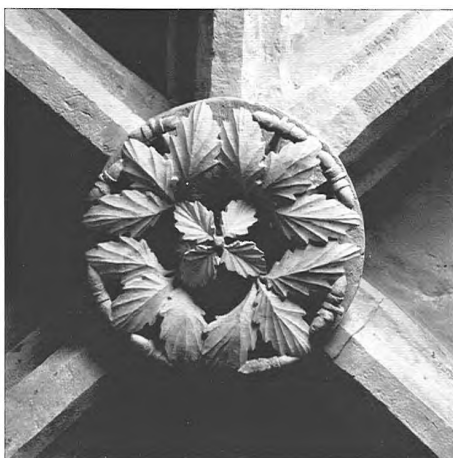
Obr. 16: JV klenební svorník s růží a okvětím v podobě šesticípé hvězdy (J. Kovanic, 1998).

Obr. 17: SV klenební svorník s motivem listoví a hroznů vinné révy (J. Kovanic, 1998).

Obr. 18: S klenební svorník s motivem listoví břechťanu (J. Kovanic, 1998).

Obr. 19: SZ klenební svorník s motivem dubového listoví a žaludů (J. Kovanic, 1998).

Vinná réva se tak uplatňuje na nejdůležitějších místech synagogy, podle Josefa Flavia sloužila výzdobě i na stěnách Jeruzalémského chrámu; z dalších rostlin lze identifikovat oblíbený břechťan, dubové listy se žaludy, trojlístky jetele, řadu druhů listoví se však nepodařilo přes naturalistické provedení přesněji určit. Sotva náhodnou je k výzdobě svorníku na východní straně použit motiv pětিলisté růže se šestidílným okvětím, které vytváří Davidovu hvězdu, což lze chápat jako jeden z nejstarších případů použití tohoto motivu jako židovského symbolu ve středověké Evropě. Tato bohatá rostlinná výzdoba je nejčas-

těži uváděna do souvislosti s činností královské hutě Přemysla Otakara II. na nedalekém klášteře sv. Anežky, tak na klášterních stavbách královského založení ve Vyšším Brodě nebo Zlaté Koruně, ale také ranou fází kolínské stavební huti, pracující na sv. Bartoloměji a v Kouřimi.

Prameny

Státní ústřední archiv. Státní památková správa (SPS), Kt. 482, Praha V.

Obvodní úřad v Praze I. Archiv odboru pro výstavbu. Stavební spisy čp. 250 / V.

Archiv Pražského hradu. Pozůstalost arch. Josefa Mockera.

Výběr z literatury

Bečková, K. – Lukeš, Z. – Orián E. – Pařík A. (2004): Židovské město pražské na vedutách, fotografiích a pohlednicích. Praha.

Böcher, O. 1991: Die Alte Synagoge in Worms. München-Berlin.

Deutsch, A.: Pražské synagogy. Věstník Židovské náboženské obce v Praze I, 1934, č. 5, 6–7, 8, 10; II, 1935, č. 5, 7–8, 10–11.

Die Synagogen Prags. Jahrbuch für die israelitischen Cultusgemeinden Böhmens. Praha 1893, 84–87.

Dragoun, Z. 2002: Praha I-Josefov, Staronová synagoga. Archeologický výzkum v Praze v letech 1997–1998. Pražský sborník historický 31, 375–376.

– 2003: Záchranný výzkum ve Staronové synagoze v Praze a posouzení jeho výsledků z hlediska etnického určení zdejšího osídlení. Archaeologia historica 28, 255–266.

Ebel, M. – Vlček, P. 1993: Staronová synagoga. Stavebně historický průzkum, Praha.

Foges, B. – Podiebrad, D. J. 1855: Alterthümer der Prager Josefstadt, Praha.

Frauberger, M. 1900–1903: Mitteilungen der Gesellschaft zur Erforschung jüdischer Kunstdenkmähler I–IV, Frankfurt a. M.

Grotte, A. 1915: Deutsche, böhmische und polnische Synagogentypen vom XI. bis Anfang des XIX. Jahrhunderts. Berlin.

Grün, N. s. a.: Die Altneusynagoge und die Altsynagoge in Prag. Praha.

Heitlinger, O. 1967: Rekonstrukce Staronové synagogy ukončena. Věstník Židovských náboženských obcí v ČR, 7, 4–5.

Heřman, J. 1972: Staronová synagoga a Starý židovský hřbitov. Praha.

Heřman, J. – Vilímková, M. 1970: Pražské synagogy. Praha.

Katz, E. 1964: Nástenné nápisy Staronové synagogy. Židovská ročenka 5725, Praha, 127–133.

Kaufmann, D. 1908: Zur Geschichte der Kunst in den Synagogen. Gesammelte Schriften von D. K. I, Frankfurt a. M.

Klein, W. 1932: Staronová synagoga pražská v pověsti a ve skutečnosti a její použití mimo bohoslužby, Praha.

Krauss, S. 1922: Synagogale Alterthümer. Berlin.

- 1929: Prager Synagogen. Jüdischer Almanach 5690, Praha, 155–166.
- Krautheimer, R.* 1927: Mittelalterliche Synagogen. Frankfurt a. M.
- Krinsky, A. H.* 1985: Synagogue of Europe – Architecture, History, Meaning. New York.
- Kuthan, J.* 1994: Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Vimperk. Staronová synagoga. 347–352.
- Libal, D. – Muk, J.* 1996: Staré Město pražské. Praha.
- Loukomski, G. K.* 1947: Jewish Art in European Synagogues. London.
- Mikovec, F. B.* 1860: Starožitnosti a památky země české I, Praha.
- 1865: Starožitnosti a památky země české II, Praha.
- Münzerová, Z.* 1932: Staronová synagoga v Praze. Ročenka Společnosti pro dějiny židů v ČSR IV, Praha, 63–100, tab. I–X.
- Pařík, A.* 1986: Pražské synagogy v obrazech, rytinách a starých fotografiích. Státní židovské muzeum v Praze, Praha.
- 1990: Sedm století Staronové synagogy. Věstník Židovských náboženských obcí v ČSSR, 52, 6–7.
- 1999: Zpráva o velké rekonstrukci. V březnu bude znovu otevřena Staronová synagoga. Roš chodeš 61, březen, 6–8.
- 2002: Židovská Praha. Židovské muzeum v Praze.
- Pařík, A. – Štecha, P.* 1992: Pražské Židovské Město. Praha.
- Pařík, A. – Cabanová, D. – Kliment, P.* 2000: Pražské synagogy. Židovské muzeum v Praze.
- Poche, E.* 1929: Něco o Staronové synagoze v Praze. Kalendář česko-židovský XLIX, Praha, 123–127.
- Schwarz, Hans-Peter (ed.)* 1988: Die Architektur der Synagoge. Katalog výstavy. Deutsches Architekturmuseum, Frankfurt a. M.
- „Stadt und Mutter in Israel“ – Jüdische Geschichte und Kultur in Regensburg. Exhib. Cat., Regensburg, Stadtarchiv 1989.
- Stein, A.* 1892: Pražské synagogy. Kalendář česko-židovský XII, 105–109.
- Straus, R.* 1932: Die Judengemeinde Regensburg im ausgehenden Mittelalter. Auf Grund der Quellen kritisch untersucht und dargestellt. Regensburg.
- Vilímková, M.* 1969: Seven Hundred Years of the Old-New Synagogue. Judaica Bohemiae V, 1, 72–83.
- 1993: Židovské Město Pražské. Praha.
- Vlček, P. a kol.* 1996: Umělecké památky Prahy. Staré Město a Josefov. Praha.
- Volavková, H.* 1947: Židovské město pražské. Zmizelá Praha III, Praha.
- 1954: Pinkasova škola – památník minulosti i našich dnů, Praha.
- 1955: The Old-New Synagogue – in the steps of Josef Mánes. Jewish Studies in honour of Dr. Gustav Sicher, Praha, 62–70.
- Wischnitzer, R.* 1964: The Architecture of the European Synagogue. Philadelphia.